

YENİ – ATEİZM VƏ TƏNQIDI¹

Bəzən hətta ateist mütəfəkkirlər belə, yeni ateistlərin dinlər və elm ilə bağlı iddialarını tənqid edirlər. Məsələn məşhur sosioloq Rodney Stark, sadəcə Robin Qud hekayələri oxuyan bir şəxs Orta dövr haqqında nə qədər məlumat əldə edə bilərsə, yeni ateist ədəbiyyatdan bəhrələnən bir şəxs də teologiya haqqında o qədər bilgi əldə edə bilər demişdir.

Türkiyədə xüsusilə internet və sosial media inqilablarından sonra bir çox müzakirənin əvvəlindən daha güclü bir şəkildə gündəmə gəldiyinə şahid oluruq. İncə ilə bağlı mövzular da, bu inkişafdan öz nəsibini alır. Bu gün ən ucqar kənddə yaşayan bir şəxs internet vasitəsi ilə din əleyhinə görüşlər ilə qarşılaşır, hətta bəzən dinə yönəldilən tənqidlərin cavablarını tapa bilmədiyi üçün bir inanc böhranına düşə bilər. Xüsusilə bu tənqidlərin nə dərəcədə sağlam əsaslar üzərinə qurulduğunu, formalaşmalarındakı nöqsanlıq səbəbi ilə sorğulamayan şəxslər üçün bu böhran qaçınılmazdır.

Yeni-ateizmin əsas xüsusiyyətləri.

Yeni ateizm adı ilə bilinən görüş, günümüzdə dinə qarşı mövqelənən bu axımların başında gəlir. Günümüzdə ölkəmiz də daxil olmaqla, bir çox ölkədə ən aktiv olan və ən çox tərəfdar toplayan ateist axım yeni-ateizmdir deyə bilərik. Bu axımın “yeni” olaraq adlandırılma səbəbi, onların əvvəlki ateistlərdən fərqli olan görüşləridir. Qısaca şərh etmək lazım gələrsə, yeni-ateistlər elmin insanlıq üçün tək rəhbər olduğunu iddia edir və elmdən əxlaqi mövzular da daxil, bir çox mövzuda yol göstərməyini gözləyirlər. Onlara görə din, fəlsəfə və humanitar elmlər kimi digər bilgi qaynaqları qanuna uyğun deyildir. Sadəcə elmin doğruları doğru qəbul edilməli və elmi olmayan bilgi diqqətə alınmamalıdır. Birazdan bu iddianın niyə xətalı olduğuna daha ətraflı şəkildə toxunacağıq. Yenə yeni-ateistlərin önəmli xüsusiyyətlərindən biri, onların dinlərin müsbət yönünə istinad etməkdən uzaq qaçmaqları, tarixi bilgiləri görməzdən gələrək dinlərin insanlığa sadəcə pislik gətirdiyini iddia etməkləridir. Yeni-ateistlərin bunlarla əlaqəli digər bir özəllikləri də həm dini, həm elmi xətalı bir şəkildə təsvir və tərif etməkləridir. Bu çərçivədə onlara yönəldilən tənqidlər arasında ilk sırada, din ilə elm arasındakı əlaqəni öz ideologiyalarına uyğun olacaq şəkildə təhrif etmələri gəlir. Elə ki, hətta bəzən ateist mütəfəkkirlər belə, yeni-ateistlərin dinlər və elm ilə bağlı iddialarını tənqid edirlər. Məsələn məşhur sosioloq Rodney Stark, sadəcə Robin Qud hekayələri oxuyan bir şəxs Orta dövr haqqında nə qədər məlumat əldə edə bilərsə, yeni-ateist ədəbiyyatdan bəhrələnən bir şəxs də teologiya haqqında o qədər bilgi əldə edə bilər demişdir.²

Ateist fəlsəfəçi Michael Ruse da elmi dinə qarşı qoyan və dinlərin insanlıq üçün zərərli olduğunu iddia edən Richard Dawkinsin “Tanrı İlluziyası” əsərinin “Fəlsəfəyə Giriş” və “Dinə Giriş”

¹ Bu mövzunu daha ətraflı şəkildə burada incələdim: Alper Bilgili, *Elm nə deyildir? Yeni-Ateist Elm Anlayışının Fəlsəfi və Sosioloji Analizi*. (İstanbul: Doğu Kitab evi, 2017). Bu məqalə, adı çəkilən kitabın qısa bir xülasəsi dəyəridir.

² Rodney Stark, *What Americans Really Believe*, (Waco Texas: Baylor University Press, 2008), s.120.

səviyəsinin belə aşağısında olduğunu bildirmişdir. Bu əsər, Ruse-a görə elm-din əlaqəsi və dinlə bağlı iddialarında həm səthi, həm də xətalıdır.³ Yenə Marksist-ateist mütəfəkkir Terry Eagleton da, Dawkinsin və yoldaşlarının dinlər ilə bağlı məlumat əldə etmə zəhmətinə girmədən, dinlər ilə bağlı böyük hökmlərə çatmağını və din- elm əlaqəsini səthi şəkildə ələ almağını sərt şəkildə tənqid edir.⁴

Son olaraq yeni ateistlərin üslubları haqqında da qısaca bilgi vermək faydalı olacaqdır. Bir çox yeni- ateist onlar kimi düşünməyənləri asanlıqla, axmaq, cahil və ya satqın olmaq ilə günahlandırır. Bu təhqirlərdən öz payını alanlardan biri, elmin bilgilərinin də təsiri ilə Tanrının varlığına qənaət gətirən 20-ci əsrin ən aktiv ateisti, fəlsəfəçi Antony Flewdir. Flew, “satqın” və “dəli olmaqla” günahlandırılmışdır.⁵ Bu dözümsüz və aqressiv üslubun yeni-ateistlərin davamlı tərif ilə bəhs etdikləri açıq görüşlülük və xoşgörülük kimi dəyərlər ilə nə qədər zidd olduğu aşkardır.⁶

Yeni- ateizm niyə xətalıdır?

Yeni-ateizm ilə bağlı gətirilə biləcək ən önəmli tənqidlər, bu axımın təmsilçilərinin din anlayışını xətalı bir şəkildə təsvir etməkləri, elm- din arasındakı əlaqəni tarixi məlumatları təhrif edərək təqdim etməkləri və elmə, elmin sahəsinin xaricində rol verməyə çalışmaqlarıdır. İndi bu tənqidlərimizi daha ətraflı bir şəkildə təqdim edək.

Yeni- ateist mütəfəkkirlər dinlərin ortaya çıxışı ilə bağlı olduqca səthi bir iddia ortaya atırlar. Onlara görə dinləri insanlar yaratmışdır. Yeni-ateistlərin bu böyük iddialarını sübutlar ilə dəstəkləmək yerinə spekulasiyaya baş vurmağı seçirlər. Xüsusilə ilk dönmə antropoloqlarının dinlərin ortaya çıxışı ilə bağlı iddiaları yeni-ateistlər arasında xeyli populyardır. Məsələn Türkiyənin ən önəmli yeni-ateisti Cəlal Şəngörə görə, dinlərin ortaya çıxışını açıqlamaq üçün təbiət hadisələrindən qorxan “ibtidai” insanı düşünmək kifayətdir. Bu insan, söz gəlişi ildırımın düşdüyünü görür və bunu təbiət üstü bir gücün qəzəbinə bağlayır, beləcə Tanrı fikrini və ilk dinləri yaradır.⁷

Şübhəsiz bu fikir gerçək bilgilər ilə dəstəklənməkdən uzaqdır. Əsasən bu spekulatif iddianın “boşluqların tanrısı” fikrinin üzərinə inşa edildiyi unudulmamalıdır. Bu anlayışa görə, Tanrı fikri bizlərin bilgi yetərsizliyimizin bir nəticəsidir və bilgimizin artması nəticəsində, xüsusilə də elmi bilginin artması ilə Tanrıya olan ehtiyac ortadan qalxacaqdır. Bu iddianın bir bənzərinə məşhur ateist mütəfəkkir Friedrich Engelsin “Təbiətin Diyalektikası” adlı çalışmasında rast gəlinə bilər. Engels, dinin elm qarşısında güc itirməkdə olduğundan və ən nəhayət elmin dini yerindən edəcəyindən bəhs edir.⁸

Ancaq dinlərin bu şəkildə, yəni insanların hiss etdikləri çatışmazlıq, bilgisizlik, qorxu kimi hislərə bağlı olaraq ortaya çıxdığına dair ortada bir dəlil yoxdur. Antropologiyanın ortaya

³ Michael Ruse, “Why I am an Accommodationist and Proud of it”, *Zygon*, 50, 2, ss 362-263.

⁴ Terry Eagleton, *Culture and the Death of God*, (New Haven: Yale University Press, 2014), s:148; Terry Eagleton, “Lunging, Flailing, Mispunching”, *London Review of Books*, 19.10.2006, <https://www.lrb.co.uk/v28/n20/terry-eagleton/lunging-flailing-mispunching>, Erişim tarixi 14.02.2016.

⁵ Richard Dawkins, *Tanrı Yanılısı*, çev. Melisa Miller vd. (İstanbul: Kuzey,2015), ss. 73, 85.

⁶ Antony Flew, *There is a God: How the World's Most Notorious Atheist Changed His Mind*, (New York: HarperOne, 2007), s. viii.

⁷ A. M. Cəlâl Şəngör, *Newton Neden Türk Değildi?*, (İstanbul: Ka Kitap,2015), ss. 124-125.

⁸ Karl Marx ve Friedrich Engels, *Din Üzerine*, çev. Kaya Güvenç, (Ankara: Sol Yayınları, 1976), s.189.

çıxdığı dövənlərdə populyar olan bu cür iddialar indi əvvəlki qədər ciddiyyə alınmır. Edward Evans-Pritchardın da diqqət çəkdiyi kimi, bu cür iddialar, onları müdafiə edən nəzəriyyəçilərin ideoloji təqvimləri ilə yaxından əlaqəlidir. Xüsusilə bu şəxslərin, yəni ilk dövən antropoloqlarının və sosioloqlarının tək tanrılı dinlərə qarşı qərəzli münasibətləri onları dinlərin uydurma olduğu yönündə dəlil axtarmağa, hətta bəzən uydurmağa sövq etmişdir.⁹ Sosioloq və antropoloqların sadəcə ilk dövənlərdə deyil, bu gün də pozitivist meyillərinin təsiri ilə dinlər haqqında iddialar etdiyini göstərmək üçün Sapiens adlı kitabı baxmaq kifayətdir. Kitabın müəllifi Harari, dinlərin insanlar tərəfindən uydurulduğunu iddia edir, ancaq yenə eyni kitabda tarixin yazılı olmayan dövəni ilə bağlı bilgilərimizin nə qədər məhdud olduğunu etiraf edir:

Arxaik ruhaniliyin xüsusiyyətlərini təsvir etmək üçün ediləcək hər cəhd çox spekulatif olacaqdır. Çünki əlimizdə hardasa heç bir sübut yoxdur və olanlar da (bir ovuc əşya və mağara rəsmləri) minlərlər fərqli şəkildə şərh edilə bilər. Ovçu toplayıcıların necə hiss etdiklərini bildiyini iddia edən alimlərin nəzəriyyələri, Daş dövrü dinlərindən ziyadə bu şəxslərin qərəzlərinə işıq tutar. Kiçik bir təpə hesab edilə biləcək məzar qalıntılarının, mağara rəsmlərinin və sümük heykəlciklərin üzərinə böyük nəzəriyyələr inşa etmək yerinə, səmimi olub qədim ovçu toplayıcılarının inancları üzərinə olduqca qeyri-müəyyən bir qavrayışımız olduğunu etiraf etmək lazımdır.¹⁰

Bir çox yeni- ateist onlar kimi düşünməyənləri asanlıqla, axmaq, cahil və ya satqın olmaqla günahlandırır. Bu təhqirlərdən öz payını alanlardan biri, elmin bilgilərinin də təsiri ilə Tanrının varlığına qənaət gətirən 20-ci əsrin ən aktiv ateisti, fəlsəfəçi Antony Flewdir. Flew, “satılmış” və “dəli olmaqla” günahlandırılmışdır.

Burada soruşulması gərəkən sual budur. Əgər dinlərin ortaya çıxdığı dövən ilə bağlı bilgimiz çox məhduddursa, dinlərin insanlar tərəfindən yaradıldığından necə bu qədər əmin oluna bilər? Şübhəsiz ki, Hararinin də etiraf etdiyi kimi, bu iddialar qane edici dəlillərə söykənməkdən ziyadə, yazarlarının qərəzləri ilə şəkillənməkdədir.

Yeni-ateistlərin bir digər xətalı iddiası isə elm ilə dinin təbiəti gərəyi zidd olmağıdır. Ancaq bu cür bir iddianın fəlsəfi bir əsası olmadığı kimi, tarixi dayanağı da zəifdir. Belə ki, yeni- ateistlərin göz ardı etdikləri önəmli bir nöqtə, modern elmin köklərinin dindar elm adamları tərəfindən atıldığıdır. Məsələn Francis Bacon, İsaac Newton(Nyuton), Robert Boyle, Michael Faraday, Kopernik, Johannes Kepler, Galileo(Qaliley), Descartes(Dekart) kimi modern elmin qurucu ataları olduqca dindar şəxsiyyətlər idi. Üstəlik, bu adlar və daha bir çoxları elmi icra etməyin dini bir cəhd olduğunu düşünürdülər. Yəni dini inanclarının elmlə məşğul olmağa əngəl olmağı bir tərəfə, bu şəxslər elmin onları daha yaxşı dindar edəcəyinə inanırdılar. Elm sosiologiyasının qurucusu sayılan Robert Merton, elmi əməyi eyni zamanda dini bir məşğuliyyət olaraq görən elm adamlarından bəhs edərkən Puritenləri örnək göstərir. İlgiltərədə aktiv bir dini qrup olan Puritenlər iki səbəblə elmi araşdırmaya dəyər vermişdirlər. İlk olaraq, elmi çalışmanın –məsələn tibb sahəsində aparılan çalışmaları- insanların həyatlarına müsbət təsir edəcəyini, onların

⁹ Edward E. Evans-Pritchard, *Theories of Primitive Religion*, (Oxford:Clarendon, 1965), s. 15.

¹⁰ Yuval Noah Harari, *Sapiens*, çev. Ertuğrul Genç, (İstanbul: Kolektif, 2016), s. 67.

ağrılarını azaldacağını düşünmüşdülər. İnsanların ağrılarını azaldan bu cür çalışmalar, Tanrının məmnuniyyətini qazanmaq üçün bir vəsilədir onlara görə. Hətta daha önəmlisi, Puritenlərə görə elm Tanrı və Tanrının yaratdığı təbiət haqqında insanlara daha artıq bilgi verəcəkdir.¹¹ Oxşar bir görüşü Hollandiyalı anatom Jan Swammerdam da mənimsəyir. Ona görə mikroskop Tanrının yaratdıqları və dolayısı ilə Tanrı haqqında bizə daha ətraflı bilgi verəcəkdir. Bu səbəblə hətta mikroskop kimi bir ixtira da, dini bir funksiyaya sahibdir. Yenə bəzi elm adamları müqəddəs kitablarda yer alan məcazların daha yaxşı anlaşılması üçün elmi bilginin inkişaf etdirilməsinin lazım olduğunu iddia etmişdirlər.¹²

Şübhəsiz ki, din ilə elmin təbiətləri gərəyi zidd olduğunu iddia edən bir şəxs, bu iddiasını dəstəkləmək üçün dini mətnlərdən sübut gətirməlidir. Ancaq söz gəlişi Quran ayələrinə baxıldığı zaman bu iddianın əksinə işarə edən ayə olduğu görülməkdir. Məsələn Ali İmran surəsinin 190-cı ayəsində inananların yerin və göylərin yaradılışı haqqında düşünməyə sövq edilir.¹³ Ənkəbut surəsinin 20-ci ayəsində, dünya üzərindəki yaradılışın necə başladığını incələməyə yönləndirilir.¹⁴ Əhti-Ətiqin Əyyub bölümündə də inananlar oxşar şəkildə təbiət üzərinə düşünməyə sövq edilir.¹⁵ Diqqət yetirilərsə, bu ayələrdə sadəcə insanlara praktiki fayda verəcək mövzularda araşdırma etməyə yönləndirilir, kainat və təbiət ilə bağlı bilgi əldə etmək ümumi olaraq mədh edilir. Üstəlik, təbiəti araşdırmağı nəsihət edən onlarla ayə olmağına rəğmən, insanları təbiəti araşdırmaqdan uzaqlaşdıracaq tək bir ayə yoxdur. Əsasən bütün bu ayələrin yaratdığı zehni inqilabın təbii nəticəsi olaraq müsəlmanlar bir neçə əsr içində triqonometriyadan analitik həndəsəyə, optikadan astronomiyaya, biologiyadan tibbə, coğrafiyadan antropologiyaya qədər elmin hardasa hər sahəsində dünyanı dəyişdirəcək kəşflərə imza atmışdılar. Elə ki, bu gün qərb elmində istifadə edilən bir çox anlayış, söz gəlişi “cəbr”, “alqoritma”, “kabel”, “jurnal”, “şəkər”, “atlas”, “spirt”, “averaj”, “sıfır” kimi bir çox kəlmənin kökü ya ərəbcədir, ya da avropalılar ərəblər vasitəsi ilə tanış olmuşdur.¹⁶

Burada soruşulması gərəkən sual budur. Əgər dinlərin ortaya çıxdığı dönmə ilə bağlı bilgimiz çox məhduddursa, dinlərin insanlar tərəfindən yaradıldığından necə bu qədər əmin oluna bilər? Şübhəsiz ki, Hararinin də etiraf etdiyi kimi, bu iddialar qane edici dəlillərə söykənməkdən ziyadə, yazarlarının qərəzləri ilə şəkillənməkdədir.

¹¹ John Hedley Brooke, “Science and Religion”, R. C. Olby vd. (der.), *Companion to the History of Modern Sciences* içinde, (Londra: Routledge, 1990), s.767.

¹² Peter Harrison, “The Cultural Authority of Natural History in Early Modern Europe”, Denis Alexander ve Ronald L. Numbers (der.), *Biology and Ideology: From Descartes to Dawkins* içinde, (Chicago: Chicago University Press, 2010), ss. 16-17; John Henry, *Bilim Devrimi ve Modern Bilimin Kökenleri*, çev. Selim Değirmenci, (İstanbul: Küre Yayınları, 2009), s. 41.

¹³ *Kur'an Mesajı*, çev. Muhammed Esed [Türkçeye çev. Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk], (İstanbul: İşaret, 2015), s. 104.

¹⁴ *a.g.e.* s. 675.

¹⁵ Bakınız; *Kitabı Mukaddes*, (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1993), s. 534.

¹⁶ James L. Gelvin, *Modern Ortadoğu Tarihi: 1453-2015*, çev. Güneş Ayas, (İstanbul: Timaş, 2016), ss. 18-19; ayrıca bakınız; Firas Alkhateeb, *Lost Islamic History: Reclaiming Muslim Civilisation from the Past*, (Londra: Hurst & Company, 2014), ss: 63-88.

Yeni-ateistlər tərəfindən ortaya atılan din ilə elmin zidd olduğu yönündəki iddia, çox vaxt tarixi məlumatların təhrif edilməsi və ya yarımçıq verilməsi ilə dəstəklənməyə çalışılır. Bu mövzuda ən çox göstərilən örnəklərdən biri Qaliley hadisəsidir. Əvvəla bunu vurğulamaq lazımdır ki, bir elm adamının görüşlərinə görə cəzalandırılması qəbul edilə bilməz. Katolik kilsəsi Qalileyi mühakimə etməklə sadəcə böyük bir cinayət törətməmiş, yuxarıdakı ayələrdə də görüldüyü kimi, insanların təbiəti incələməklərini istəyən Tanrının buyruqlarına zidd hərəkət etmişdir. Yəni kilsə, dini bir qurum olsa da, bu hərəkəti ilə dinə zidd mövqə almışdır.

İtalyan astronom Qaliley, dünyanın mərkəzdə olduğu bir kainat anlayışını rədd etmiş, və teleskopundan əldə etdiyi bilgilərin də köməyi ilə günəş mərkəzli bir sistemi müdafiə etmişdir. Qaliley, xüsusilə *Dialogo* adlı əsərində yer verdiyi bu görüşləri səbəbi ilə Katolik kilsəsinə bağlı İnkivizasiya məhkəməsi tərəfindən mühakimə edilmişdir. Katolik kilsəsinin günəş mərkəzli sistemi inkar edərkən, Əhti-Ətiqin Yeşu bölümündə keçən bir qissəyə¹⁷ istinad etməsi səbəbi ilə hadisə din ilə elmin qarşıdurması olaraq təqdim edilmişdir. Ancaq Qaliley hadisəsi görüldüyündən çox daha qarışıqdır.

Əvvəla söyləmək lazımdır ki, Katolik kilsəsi xüsusilə o dövərdə sadəcə dini bir nüfuz deyil, eyni zamanda hətta bəlkə daha çox, siyasi bir güc mərkəzidir. Kilsənin Əhti - Ətiq və Əhdi-Cədidə keçən hər ifadəni hərfi mənada almayıb, bəzilərində “məcazi” mənalar olduğunu düşündüyü halda, Qaliley hadisəsində ayələri hərfi mənaları ilə anlamaq mövzusunda bu cür israrlı olmasının ardında kilsənin bu yönü dayanır. Xüsusilə, katolik kilsəsinin Protestant Reform hərəkətindən güc itirərək çıxmağı, kilsəni sadəcə dini mövzularda deyil, hardasa hər mövzuda təzyiq göstərməyə sövq etmişdir. Bu mövzuda verilə biləcək maraqlı sübutlardan birisi budur. Xristianlığın önəmli ilahiyyatçılarından Nicole d’Oresme, Qalileydən iki əsr əvvəl dünyanın fırlana biləcəyini iddia etmiş, ancaq dini təbəqələrdən Qalileyinkinə bənzər bir rekasiya almamışdır. Qalileyin bu cür böyük reaksiya görmə səbəbini Reform hərəkətinin nəticələrinə baxmadan anlaşıla bilməz. Reform hərəkəti sonrası, toplumda zehni bir dönüşüm baş vermiş, xüsusilə Katolik kilsəsinin İncili şərh etmə nüfuzu müzakirə edilməyə başlamışdır.¹⁸ Qalileyin Katolik kilsəsi ilə bağlı tənqidləri və Kilsənin müqəddəs mətnləri şərh etməkdə tək nüfuz olmamağı gərəkdiyini bildirməyi də şimşəkləri italyan astronomun üstünə yönəlmişdir. Hətta Qaliley təbiəti incələyən elm adamlarının dini mətnləri Katolik kilsəsindən daha yaxşı şəkildə şərh edəcəyini iddia edərkən, kilsənin İncili şərh etmə gücünü, dolayısı ilə bütün sosial-siyasi nüfuzunu müzakirəyə açmışdır.¹⁹ Hadisənin çox vaxt göz ardı edilən digər tərəfi, Qalileyin olduqca dindar bir elm adamı olduğu və İncildə xəta olmayacağına inanmağıdır.²⁰ Bu tarixi bilgi də hadisənin din-elm qarşıdurması olaraq təqdim edilməsinin uğurlu olmadığı fikrini dəstəkləyir. Son olaraq, Qalileyin o dönmə gətirdiyi elmi sübutların kifayət etmədiyini düşünən, Qalileyin çağdaşı olan elm adamları da vardır. Dönmənin önəmli astronomları da, kilsə kimi dünya mərkəzli bir kainat modelini daha qane edici görmüşdülər. Bu səbəblə Qalileyə qarşı, sadəcə dini etirazlar deyil, elmi etirazlar da olmuşdur. Francesco Ignolinin təqdim etdiyi 18 riyazi və fiziki arqument bunlara örnək olaraq göstərilə bilər.²¹ Yenə Cizvit din adamları Cristoph Scheiner və Orazio

¹⁷ *Kitab-ı Mukaddes*, ss. 225-226.

¹⁸ Ernan McMullin, “Galileo on Science and Scripture”, Peter Machamer (der.), *The Cambridge Companion to Galileo* içinde, (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), s. 274.

¹⁹ Maurice A. Finocchiaro, *Defending Copernicus and Galileo: Critical Reasoning in the Two Affairs*, (Dordrecht: Springer, 2010), s. 83.

²⁰ Stephen Hawking, *A Brief History of Time* (New York: Bantam Books, 1998), s. 195.

²¹ Finocchiaro, *Defending Copernicus and Galileo*, s. 72.

Grassi də Qalileyə qarşı elmi etirazlar təqdim etmişdirlər.²² Ancaq yeni- ateistlər bütün bu önəmli detalları və yer məhdudiyyəti səbəbi ilə toxunmadığımız çox daha artığını görməzdən gələrək, gerçəkləri öz metafizik görüşlərinə uydurmaq üçün deformasiya etməkdən çəkinmirlər.

Yeni-ateizmin xətalı olduğu bir digər nöqtə də onların elmə yüklədikləri mənə və verdikləri nüfuz ilə əlaqəlidir. Yeni- ateistlər elmi tək qanuni qaynaq olaraq görür, sadəcə elmi bilginə keçərli gördüklərini iddia edirlər. Ancaq bu həqiqi bir iddiadan uzaqdır. Hər insan elm adamı olsun ya da olmasın, elmi olmayan bilgiləri diqqətə alar. Məsələn yeni- ateistlər də dostlarının onları qonaq etdiyi bir şorbada zəhər olub-olmadığına dair elmi bir sübut tələb etməzlər. İşin əsl, gündəlik həyatda ikili əlaqələrimizdə, müəyyən bir mövzuda qərar qəbul edərkən, müəyyən bir mövqə təyin edərkən elmi olan bilgilər qədər, elmi olmayan bilgilərə də müraciət edirik. Yenə əxlaqi təlimlərimizi elmi bir metod ilə əldə etmirik. Sadəcə təbiət elmlərinin insanlara rəhbər olacağını iddia edən bir yeni-ateist, günahsız insanları öldürməyin əxlaqi baxımdan yanlış olacağını iddia edə bilməyəcəkdir. Çünki bu əxlaqi təlimə elmi çalışmanın nəticəsində əldə edilməmişdir. İşin əsl, təbiət elmləri bir çox sorğulanmayan təməl üzərində qurulduğu üçün, sadəcə təbiət elmlərinin bilgilərini diqqətə alacağını iddia edən bir şəxs, elmi məlumatlara da güvənə bilməyəcəkdir. İndi yuxuda olmadığımızın təbiət elmləri baxımından elmi bir izahı yoxdur. Və ya, hisslərimizin bizi yanıltmadığını təbiət elmləri ilə isbatlamaq mümkün deyildir. Əksi yöndə gətiriləcək bütün sübutlar yenə həmin yuxunun bir parçası ola bilər. Ya da hisslərimiz bizi yanıltmağa davam edə bilər. Təbiət elmləri ilə məşğul olanlar bu suallar ilə maraqlanmazlar. Bu sualların cavablarını axtarmaz, ancaq özlərinə görə doqmatik bir şəkildə bu suallara cavab verərlər. Təbiət elmləri ilə məşğul olanlar indi yuxuda olmadığımızı varsayar, hisslərimizin bizi aldatmadığını umarlar. Ancaq əllərində bu yöndə bir elmi sübut yoxdur. Nəticə olaraq, təbiət elmlərini tək nüfuz elan edən bir anlayış ziddiyyətlər içində qalmağa məhkumdur.

Nəticə olaraq yeni –ateistlərin elm, din və elm-din əlaqəsi ilə bağlı görüşləri xeyli səthi və xətalıdır. Buna baxmayaraq, günümüzdə xüsusilə internetdə yeni-ateizmin ən çox tərəfdarı olan ateist axım olduğu deyilə bilər. Bu nöqtədə müsəlmanların üzərinə düşən internetdə maraq görünən bu iddiaların keçərsiz olduğunu tarix, fəlsəfə və sosiologiyanın şahidliyindən də faydalanaraq göstərmək olmalıdır. Xüsusilə elmin prestijindən faydalanan bu axımın, həqiqətdə elmi bir təmələ dayanmadığı, əslində edilənin elmin istismarı olduğu vurğulanmalıdır. Əks halda səthi olması səbəbi ilə anlaşılması asan və ismarışı cəzb edici olan bu axım nə qədər xətalı olarsa olsun, özünə daha çox tərəfdar tapacaqdır.

Dosent Alper Bilgili

Bu məqalə daha əvvəl Diyanət Dərgidə dərc olunmuşdur.

Bu mətn Azərbaycan türkcəsinə
Qadir Vahabzadə tərəfindən tərcümə edilmişdir.

---

²² *a.g.e.* s. 293.